

24ի սգատունին: Ապրիլ 25ին կը կատարեն և Ապրիլ 24էն սկսեալ յիշատակի օր է Աւստրալիացի և Նոր Զելանտացի այն նահատակ հերոսներուն՝ որոնք ինկան Առաջին Մեծ Պատերազմի ընթացքին կէլիպօլիի ճակատին վրայ: Այդ նահատակներու յիշատակին կուգան աւելնալ նաև Բ. Մեծ Պատերազմին մեծնողներուն յիշատակը: Աւստրալիոյ գիւղերէն ու մեծ քաղաքներու արուարձաններէն ստուար բազմութիւններ կը հաւաքուն կեդրոնական մեծ քաղաքները՝ որոնք նահատակներ տուած են այս երկու պատերազմներու ընթացքին: Հազարաւոր մարդիկ կը գիշերեն Անձանօթ Զինուորի յուշարձանին շուրջ օրերով ի յարգանս իրենց նահատակ սիրելիներուն: Զինուորական տղանցքներ կը սարքուն քաղաքներու զլխաւոր պողոտաներուն վրայ, բոլոր կրօնական և եկեղեցական յարանուանութիւններու կողմէ ծաղկեպսակներ կը դրուին և կրօնական պաշտամունքներ կը կատարուն Անձանօթ Զինուորի յուշարձանին առջև: Պատերազմի վերջացանքը այդ օրը իրենց քաջութեան մետալներն ու պատուանշանները կախած իրենց կուրծքերէն, ման կուգան քաղաքի փողոցները: Երթեւեկը կը դժուարանայ, մինչև որ գաւառներէն եկող ժողովուրդը կամաց կամաց վերադառնայ իր տեղը:

Այս տարի առաջին անգամ ըլլալով, մենք Հայերս ալ մասնակցեցանք այդ սգահանդէսին, ծաղկեպսակ զետեղեցինք Անձանօթ Զինուորի յուշարձանին վրայ ու կարճ հոգեւոյ մը արտասանեցինք պաշտօնապէս խուռն բազմութեան մը ներկայութեան:

Հոգարարձութեան անդամներէն Տիար Վահան Հանէսեան քանի՞ մը օր առաջ կարգադրեց պաշտօնական մարմիններու և ոստիկանութեան պետին միջոցաւ որ Հայերս ալ մասնակցինք Անդակներու Օրուան հանդէսին, մեր Հովիւին, մեր համայնքի ներկայացուցիչներուն հետ, բերելով մեր համայնքին կողմէ ծաղկեպսակ մը:

Պատկան իշխանութիւնները սիրով ընդ առաջ երթալով մեր փափաքին, Ապրիլ 25ին ժամը 12ը 15 անց մեզի ժամանակ սահմանած էին ներկայանալ հոն, կատարել մեր պաշտամունքը և զետեղել մեր ծաղկեպսակը: Այս առթիւ Պ. Հանէսեան յատկա-

ՏՊԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՀՆԴԱՍՍԱՆԷՆ

Կալկաթայի հայ եկեղեցիներ և գերեզմանատներ:

Դիկտ. 28ի առաւել: Կ'արթննամ աղմուկներէ, քաշուող կառքերու անիւներու ճոխչէն, ճաթօցներէն, թիթեղներու ձիւլէն, որոնք աւելի ևս կը լայնան սենեակիս արձագանգներով: Հազարաւոր աղաւաններ կը լեցնեն հանդիպակաց տուններու տանիքները և կ'ողողեն մթնոլորտը իրենց անախտօք կոխչով: Երբեմն միախորհուրդ կարծես թէ կ'առնեն գորշ երկնքին վրայ որ մերթ ընդ մերթ կ'անձրեւէ: Կալկաթայի ամենէն հաճելի եղանակը որ Փետրուարի կէսէն սկսեալ աստիճանական տաքութեամբ մը Ապրիլի վերջերուն իր առաւելագոյնին (115 Ֆարէնհայթ) կը հասնի, որմէ վերջ կը սկսին մոնսունները, տեղատարափ անձրևները, որոնք կաշուն, անտանելի, հասարակածային ջերմութիւն մը կը ստեղծեն: Այնքան տարբեր՝ այս երկիրը իմ ճանչցած-

պէս խնդրած էր որ մեր ծաղկեպսակը չի զետեղեն թուրքերու ծաղկեպսակին քով, ինչ որ մեծ գոհունակութիւն պատճառած էր կարգադիր յանձնախումբի զլխաւորին և խոստացած էր նկատի առնել իր մասնակի խնդրանքը: Այս երկրին մէջ, թուրքերու հանդէպ խորունկ ատելութիւն մը կայ: Կէլիպօլիի մեծ և ահաւոր ջարդին մեծագոյն զոհը տուած էր Աւստրալիան: Տուն չկար Աւստրալիոյ մէջ որ չունենար իր կուրուստը այդ պատերազմի ճակատին վրայ: Ատոր համար Աւստրալիացիները թուրքերուն հանդէպ ունին անմար վրէժ ու յաւիտենական ոխ: Կը գտնուին շատ փոքր թիւով թուրքեր, որոնք եկած են Կիպրոսէն. կ'ապրին հասարակ բանուորի կեանքով, ընկերական շրջանակներու մէջ կը ծածկեն իրենց ինքնութիւնը, որովհետեւ գիտեն որ Աւստրալիացիները չեն սիրեր զիրենք և խորունկ ատելութիւն մը ունին իրենց հանդէպ:

ԱՍՈՂԻԿ Ծ. ՎՐԴ.

Սիւնի, 20. 5. 55

ներէս, ուր տաքը, աղտոտութիւնը, խեղճութիւնը սակայն այնքան քաղաքական բան մը ունին անոնց համար որոնք պիտի ուզեն համատարած փարթամութեան մը հիմերը կառուցանել:

Կը նայիմ պատուհանէն վար, Հայ եկեղեցւոյ շրջափակին հիւսիսային կողմը, Հայկական Փողոցը, վիստացող բազմութեամբը հնդկներուն, որ կ'երկարածգուի դէպի աւրեւելք, հանդիպակաց փողոցէն ալ վերջ, իր նեղ խողովակին մէջ տանելով հազարաւորներու հոսանքը: Գլանագեղ խանութներ բուսական ներկերու, թիթեղեայ ճամբորդական պայուսակներ շինողներու՝ որոնց տէրերը ծալապատիկ նստած փողոցներու վրայ իրենց պէսպիսուն, գոյնզգոյն ապրանքները կը ցուցադրեն: Անմիջապէս կը մտածես նախնական ու պարզ մարդու ճաշակին որ աչքառու գոյները կ'ընտրէ իրեն համար ու կարծես իր երկրին պէս որ աւրեւելէ կ'առնէ ծիածանի բոլոր գոյները ու կը բաշխէ զանոնք այնքան հաճելի արուեստով մը ծաղիկներու և թռչուններու վրայ, իր ինքնուրոյն արուեստը կը յորինէ: Կը յոգնին աչքերս գոյներէն ու կը դառնամ փողոցին ուր բոպիկ, սպիտակ կերպաններու մէջ փաթեցած մարդիկ սրտախաղ, ծրարուած իրենց վարչամականներուն մէջ կը քաշեն թաց փողոցին վրայ: Մեզի համար հաճելի այդ ցուրտը, եթէ ցուրտ կարելի է կոչել զայն, կը զգաս թէ կը տարածուի անոնց մարմիններուն վրայ ու կը կծկէ դէմքերուն մկանները: Շատեր կը հազան, չոր հազը հիւանդներու:

Ու պիտի չսիրես Հնդկաստանը առաջին փորձառութեամբ, որուն երկնքին կապոյտը անգամ ցիսոտ բան մը ունի իր մէջ և որուն մեծ քաղաքներուն ճամբաները տարօրինակ նախնականութենէն մինչև ամենաառնու թաղաքակրթութիւն մը ունի: Անոր համար հետաքրքրական թերևս, որովհետև հո՛ն հի՛նն ու նորը այնքան ուժգնորէն կը հակադրուին և սակայն այնքան անմիջականորէն միասին են: Ինքնաշարժներու քովն ի վեր ռեփոններ, մարդամուղ կառքեր՝ որոնց լծուած մարդիկը իրենց դէմքին վրայ չունին ո՛չ մէկ կենդանութիւն և ուր տարիներու համբանքը այնքան չուտ կը բազմապատկուի: Ու տակաւին գոմէշներէ քաշուած կառքեր, որոնք դանդաղ,

յօրանջուն գնացքով տեղական գոյն մը կը ստեղծեն և թափառող կովերու և մարդերու մէջէն կարծես յաւիտենականութեան ճամբորդութիւնը կ'ընեն . . . : Ժպտել, կեանքին անմիջական նշանը, կը պակսի բոլորին դէմքին վրայ, մինչ աշխարհ նեհւորուի նմաններով կը ճանչնար հնդիկը, իմաստուն լաւատեսութեամբ մը առկուն, որ կ'արհամարհէ ամէն խղճողոտ և դժբախտութիւն: Անձանօթ լրջութիւն մը անոնց վրայ մտածել կուտայ ինծի այն տաժանքին որ իր կեանքով և պատմութեամբ գերագոյն և անհուն անելութեան — Նիրվանայի — մասին խոկալ տուաւ հնդիկը: Թէ և քիչ մը կանուխ՝ ինծի համար ամբողջութեամբ տարբարուածի անոր հոգեկան կառուցը. բայց պիտի ճանչնայի ես զայն քիչ առ քիչ, իր տարօրինակ հանդարտութեամբ, համակերպութեամբ՝ որ կուգար իրեն կրօնքէն, պարտադրուած ամէն ինչէ՛, կլիմայէն, ընկերային հասկացողութենէն, նախապաշարուածներէն, խեղճութենէն, դարերու բռնութիւններէն՝ որոնք Հնդկաստանը առին իրենց երկանաքարին տակ մարդով և հարստութեամբ:

Ո՛չ մէկ հայկականութիւն Հայկական Փողոցի վրայ: Ժամանակին եկեղեցին շրջապատող բոլոր տունները հայերու բնակարաններ են եղած և վարի խանութները հայ վաճառականներուն: Քաղաքը հետզհետէ տարածուած է իր նոր թաղամասերով դէպի հարաւ ու հիւսիսային կալիփան ամբողջութեամբ ձգուած է բնիկին, կարծես աւելի՛ ևս շնչուելու համար պանդխտութիւնը հայ եկեղեցիին այդ օտար քաղաքին մէջ: 1707, 250 տարուան պատմութիւն մը ունի ան, կալիփահայութեան Մայր եկեղեցին — Նազարէթայ Ս. եկեղեցի, որ գորշացած ձեռող արեւներէն, իր հազիւ զանգակատունով հայ ճարտարապետութիւնը յիշեցնող կառուցով, կը բարձրանայ սեցած սալաշատակին վրայ: Գետնահարթ դամբաններ սալաշատակին քարերը, առաջին հայկական գերեզմանատունը՝ որուն մէջտեղ կը բարձրանայ թեւատարած աղօթքի մը պէս եկեղեցին: Մայր որդւո՞վք իւրովք բերկրեալք: Շըրջափակը ամբողջ փոքրիկ Հայաստան մը, որ երեք դարերու անցեալի մը յիշողութիւններու կը զրգոյն միտքս: Հին Զուզան,

որուն ճարտար, իմաստուն բնակիչները, աչքերնին միշտ ետ իրենց պապերուն ժառանգութեան՝ Նոր Զուգայի ճամբով, ուր իրենց պակսեցաւ պարսկի կրօնքին թոյլտըւութիւնը, եկան հնդկին յարգալից, հանդուրժող ոգիին մէջ գործնականացնելու իրենց կարողութիւնները։ Ու հակայական ու տարածուն կալկաթայի մէջ, որ նախ քան անգլիացիին նուաճումը փոքրիկ զիւղաքաղաք մըն էր համբաւաւոր իր կալի չաստուածունիին կարով, ուրկէ և իր յորջորջումը կալկաթա, հայր ևս պատուով արձանագրած է իր անունը։ Քանի մը հազարաւոր բնակչութեամբ զիւղը վերածուած է այժմ հինգ միլիոն բնակչութիւն հաշուող քաղաքի մը, ամենաբազմամարդը Հնդկաստանի քաղաքներուն։ Առետրական կեդրոն՝ ուրկէ ձութի (վուշ) և լաքի և հնդկական համեմներու մեծաքանակ արտածումը, Հնդկաստանի հարստութիւնը, Հուզլի գետին միջոցաւ, Գանգէսի մէկ ճիւղը, կը բաշխէ աշխարհին։ Այդ հսկայ եռուզեոյն քանի մը հարիւր հաշուող հայեր, որոնք սպիտակ ցեղի պատկանելու բախտաւորութիւնը ունէին, աստուածներ անոնք հնդկին համար որ կը խոնարհէր անոնց անցքին առջև միամիտ հաւատքով մը, իրենց բազուկին, մտքին և առետրական բնական ձիրքերուն մասնակցութիւնը բերին։ Ու մեր պատմութեան հնդկահայը կերտուեցաւ, առասպելական հարստութեամբ, հրաշալի հայրենասիրութեան և բարեբարութեան հոգիով զեղուն։ Ու կը պատկին անոնք այս սալայատակին տակ պարզ և խոհուն հայ մտքին և հոգիին արժանիքները այնքան զեղեցկօրէն հանդիսաւորելէ ետք։ Թագէտներ, կրէտներ, Արգարներ, Դաւթեաններ և Վարդաններ, բոլորը, աղքատն ու մեծաւորը։ Առաջին օրերու դամբանագրերը զուտ հայերէն են, երկաթագիր գիրերով փորագրուած, որոնցմէ ումանց վրայ Աղարիայի թուականով չհանակութեան կարելի է հանդիպել։ միակը, Զուգայի թիւը որ գործածած է այդ տարեթիւը 1615 տարիներու նուազութեամբ մեր գործածական տարեթիւին վրայ։ ԺԹ. դարու առաջին քառօրէն սկսեալ անգլիներէն ալ կ'ընկերանայ անոնց՝ սակայն յառաջիկային աւելի հանգամանք ստանալով։ Կան բոլորովին անգլիներէն արձանագրութիւններ ալ։ Պատմու-

թիւնը հնդկահայութեան որ իր հայու մարմինն ու ոգին քողարկած է անգլիացիին քղամիթով։ Բայց հակառակ իր անգլիախօսութեան, հաճելի է զգալ խորունկ, տաք, թրթուռն հայեցիութիւնը որ կը բարախէ անոր հոգիին մէջ տակաւին. ու կը խորհրդակամայ ոգեկան այն ուժին որ լեզուին նոյնութենէն ալ վեր ժողովուրդները կը լծէ յաւիտենական հասկացողութիւններու և հաւատքներու նոյն արօրին, նոյն անցեալի ակօսներու մէջէն։

Կը փնտռեմ գերեզմանաքերու արձանագրութիւններու վրալէն ծանօթներ ինծի։ Արգարներ։ Ժառանգաւորաց օրերուն անոնց շառաւիղէն՝ Օր. Էմի Արգարի հայկական պատարագը կը յիշեմ, այդ օրերու մեր աստութեամբ Զուգայի Պատարագը, որ իր անպէտ երկարաձգութեան մէջ չես գիտեր ինչ մը ունէր մեր հոգիէն, հայու հոգիէն, որ կուգար անցեալի խորքերէն, անոր պէս պարզ, տառապաղին և անխառնալի։ Քանի մը անգամ լսեցի անոր երգեցողութիւնը Նաղարէթայ Ս. Եկեղեցիին մէջ, ամէն ամսու առաջին կիրակին Օր. Էմի Արգարի կտակով պարտագրուած, որ սակայն չտպաւորեց զիս իմ աշակերտութեան օրերու խանդավառութիւնով։ Այն ոգին որ մենք գտած կը խորհէինք այն ատեն, ամբողջութեամբ գրեթէ պարպած էր այդ պատարագը ու համբերութիւն էր պէտք ծայրէ ի ծայր անոր ձայնանիչերու անորոշութեան յանձնելու մեր Աստուծոյն և մեր շարականներուն անհուն քաղցրութիւնը։ Թերեւս անոր համար որ ղեկավարողը օտար մըն էր, խառնածին մը, (Անգլիացիներու և հնդկիներու խառնուրդներ ասոնք, որ քանի մը միլիոն են Հնդկաստանի մէջ և շինած ապօրէններու նոր ցեղ մը անվտանգելի նկարագրով, ինչպէս ըսուեցաւ ինծի, որ երբեմն անգլիական խարտեալէն մինչև հնդկական թուրք տիպարներ կը ներկայացնէ։ Շատ անգամ համակրելի արտաքինով, բայց որուն կը պակսի ցեղային դրոշմը և յստակ անցեալի մը հիմը) որ երաժշտութեան ուսուցիչ կալկաթայի Հայոց Մարդասիրական Ճեմարանին մէջ Էմի Արգարի պատարագին միայն երգեցողութեան պարտականութիւնն ալ ունէր իր վրայ։

Ու կը քալեմ դամբաններու մէջտեղէն

հազիւ ումանց հիւժած գիրերէն արտահանելով գրութիւնը, որոնցմէ քանի մը հափն տակ մէկ երկու եկեղեցականներ ևս կը պառկին: Քանի մը քահանաներ միայն. որովհետեւ Նոր Զուգայէն հերթապահի զըրութեամբ պաշտօնակալ քահանաները միշտ վերադարձած են 3 տարի միայն քահանայագործելէ վերջ Ս. Ամենափրկչեան Մայրավանքը, հոն սպասող ուրիշներու կարգ տալու համար: Աղքատիկ Նոր Զուգայէն վերջ հարուստ Հնդկաստանի, Ինտոնիզիոյ, Պուրմանիայի գաղութները լաւագոյն և առատ ամսավճարներով իրենց եկեղեցականութիւնը գրեթէ ամբողջութեամբ նախանձելի գիրքի են հասցուցած: Մենք ունինք մեր ուրիշ գաղութներու մէջ քահանաներու կեանքին օրինակը: Ուրեմն և զարմանալի չէ որ Նոր Զուգայի շատ մեծ ընտանիքներ քահանաներու սերունդներ են. ու շատ հանգիպեցայ ես իմ այցելութիւններուս ընթացքին լաւ գիրքերու վրայ թողնելու, զաւակներու քահանաներուն, որոնք սակայն խորունկ հաւատքի և եկեղեցասիրութեան գրողն ալ ունին իրենց վրայ: Մեր աւանդութիւնները կարծես կը պահուին քահանաներու ընտանիքներէն ներս՝ որոնց անդամները սրտեռանդն ջերմեռանդութեամբ և նախանձալուզութեամբ կը կապուին անոնց:

Եւ քանի մը արքեպիսկոպոս նուիրակներ էջմիածնի, որոնք այդ օրերուն համար դժուար և տաղտկացուցիչ, երկար ճամբորդութիւններէ վերջ էջմիածնին և միշտ տառապող հայրենիքին լրաբերները եղան հեռաւոր այս գաղութին մէջ և ընդունեցին անոնց պայծառութեան համար սրտաբուլիս նուէրները անոր: Հնդկահայուն համար — հասկնալով անոր մէջ ամբողջ Հնդկաստանի և հեռաւոր արեւելքի հայ գաղութները — Ս. էջմիածնին տակաւին զգացական, խորունկ, համայնական հասկացողութիւն մը, աւելի հաւատք մըն է, որուն մասին ո՛չ մէկ տարակարծութիւն կը ներէ ան իր մտածումին: Անոր իրաւ հայեցողութիւնը թերեւս պէտք է ալ փնտռել այս կեցուածքին մէջ երբ ո՛չ մէկ քաղաքական տեսութիւն բաժնած է անոր հոգին և խաչածեալ իր սէրը իր եկեղեցիին հանդէպ: Ժողովուրդները կը կենան ներքին չես գիտեր ի՞նչ մղումներով խորհուրդներու զիմաց,

անբացատրելի բայց ներկայ, որոնք իրենց ճակատագիրը ղեկավարող ուժեր կը դառնան: Էջմիածնին մեզի համար հայրենիքին բաբախող սիրտն է որուն մէջէն անցան զարեւ ամբողջ մեր կեանքին, գոյութեան արիւնն ու աւելը: Մեր մահերուն մէջէն աւելի գեղեցկացաւ ան իր խորհուրդով, մեր յաւիտենականութեան խորհրդանշանը իբրեւ, ուր մեր ժողովուրդը ամփոփած էր իր անցեալի մտքին և հոգիին հրաշագործութիւնները: Ու յուզումով կը զգաս հնդկահայու բերնին վրայ քաղցրանալը անոր անունին:

Ու կենդանի աշխարհ մը կը դառնայ հիմա ամբողջ այդ գերեզմանատունը, նււիրակով, քահանայով ու ժողովուրդով մտքիս աչքին առջև: Ու կը տեսնեմ ժողովուրդին հրճուալից, համակ արցունք, ջերմեռանդութեան աջահամբոյրները որոնք նուիրակին համակ խունկ և բոյր փէշերու մէջէն հայրենիքը և էջմիածնին կը հոռուրտան: Որքան բան կորսնցուցինք մեր հին օրերու հաւատքէն ու հեռուէն մեր զգգուած խղճմտանքին և չարչրկուած սրտին մէջ կը զգանք փլումին ճարճատիւնը անոր: Մեր որակին շատ բան տուաւ մեր հաւատքը: Ու զժբախտութիւն՝ երբ քար առ քար, շաղախ առ շաղախ կը բաժնւնք իրարմէ, չես գիտեր ժրբարիքներու համար, որոնք սակայն անցեալին մեր ժողովուրդներ չեղան: Ու զարեւոյ փորձարկուած, զարեւոյ ոգի և մարմին առած, մեր ժողովուրդի արցունքով և արիւնով սրբագործուած մեր սրբութիւններուն կը նայինք հիմա մշուշոտ նայուածքներով, մեր հոգիին մէջ և սրտին նահանջը ամենուրեք: Մինչ հոս, անոնք որ զիմացած են զարեւու աւերին դէմ, զարձեալ հաւաքուած են իրենց մեռելներով իրենց եկեղեցիին շուրջ: Կը պառկին անոնք օտարու թեան մէջ, բայց մտերմութեան հայ եկեղեցիի զանգակներու ղողանջներուն, շաղկաններու երգեցողութեանց, խունկի բակներուն, իրենց փոքրիկ հայրենիքը բոյրեղած ըլլալու զոհունակութեամբ: Ուստեղած ըլլալու զոհունակութեամբ: Ու զհետեւ մեր երկիրը, ներկայ որոշ մասով ամէն մէկ հայու մէջ, մեր արգաւանդ դաշտերը, մեր ջինջ երկինքը, բարի հովիտները, զահալէժ և հեղասահ ջուրերը, աւերա Մասիսը, վերջապէս մեր վարունն լիփառ Մասիսը, վերջապէս մեր վարունն

ու ձմեռը մեր հոգիին մէջ գրած են մաս մը իրենց բարութենէն, զգայնութենէն, կիրքերէն: Անոր համար թերեւս երբ օտարութեան մէջ հայու մը կը հանդիպինք, անմիջապէս կը պարզուի մեզ ճշող թանձրութիւնը ուրիշին և կը շինենք միասին, երկու հոգիով, մեր երկիրը, Հսկայ Կալկաթային մէջ, Նազարէթայ Ս. Եկեղեցին իր շրջափակով հայրենիք մը կը թուէր ինձ համար ուր և կար նաև ներկային յուսադրութեան մէջ անցեալին ալ այնքան խորունկ աղերսը: Ծիւղ անոր համար որ ամենայն կ'ապրեցնեն ողջերը: Ու Կալկաթան կ'ապրէր ինձի համար խորունկ, հայկական կեանքով մը ուր կարծես իշխողները ըլլայինք մենք մեր իմաստութեամբ, մեր ներքին բոլոր ժառանգութիւններով համատարած այն բոլոր խեղճութիւններուն վրայ որոնք պատերէն դուրսի ձայներուն խուլ, անհասկնալի ելեէջներով կը բաղխէին ականջիս: Ամիսներ ամբողջ ու ամէն օր քիչ մը աւելի մտերմացայ այդ դամբաններուն՝ որոնց բոլորին տակ հիմա կը պառկէին ինձի ծանօթ անձնաւորութիւններ, այնքան նոյն մէկը միւսին և բոլորը ինձի: Նոյն յոյսերը, նոյն հրճուանքը, նոյն տառապանքը, պանդխտութիւնը հայուն որ ապրեցուց և կ'ապրեցնէ մեզ բոլորս մեր բոլոր բաժանումներուն մէջ, նոյն կեանքով:

Կը մտնեմ եկեղեցիէն ներս որուն աւագ դուռը կը բացուի զանգակաւան չորս սիւններուն ներքեւ: Կը յառաջանամ հաստ ու կարճ սիւնաշարքի մը մէջէն դէպի աւագ խորանը՝ որ ամբողջութեամբ արծաթազօծ, Տիրամօր և Որդւոյն մեղամաղճոտ նայուածքներուն տակ յաւիտենականութեան խորհուրդը կը հագնի: Հոգածու ձեռքեր և սրտեր լեցուցած են զայն ոսկի և արծաթ բոլոր սպասներով: Կը համբուրեմ Աւետարանը, սրտիս խորքէն աղօթք մը ըսելով, աւելի ապրելով մեր ժողովուրդին համար, ու հոգւոյ մը բոլոր դուրսը պառկող մեր մեռելներուն՝ որոնք օր մը ինձի պէս նոյն խորանին առջև ծնրադրեցին ու համբուրեցին: Մեր ժողովուրդի հոգին նորէն: Կը կրկնեմ տուն առ տուն Վահան Թէքէեանի «Եկեղեցին Հայկական»ը, նոր օրերու մեր շարականը: Կը դառնամ դիտելու շուրջս. խնամուած եկեղեցի մը, սև ու փայլուն աթոռներ որոնք շարուած

ջերմեռանդ լրջութեամբ մը եւրոպական եկեղեցիին մը ներսի կարգադրութեան ձևը կը մատնեն: Իւրաքանչիւր աթոռի առջև ծռակի գալու համար թաւապատ աթոռակ մը և գրակալին վրայ Ս. Պատարագի և Ժամերգութեանց գիրք մը ժողովուրդին մասնակցութեան համար: Աչքս կը յածի պատերուն վրայ որոնք լոկ քանի մը մարմարեայ յիշատակարաններ կը կրեն, զըմբատարար մեծ մասը անդիւրեղնով, բարերարներու և եկեղեցւոյ երախտաւորներու մեծ արանքին համար: Աւագ դրան վրայ վերնատուն մը պատշգամբի ձևով դպրոցներու երգեցողութեան համար, ուրկէ ի հրճուան ինձի այնքան զբաւշխութեամբ տօնական օրերուն քառասուն և պարզ կիրակիներուն միաձայն երգեցին դպրոցները, աղջիկ և տղայ պատանիներ և երիտասարդներ, զեկապարութեամբ Վիվիանի, զստեր շատ սիրուած ազգայինի մը՝ Փրիթըր Ալեքսի, որ իր ձայնին քաղցրութեամբ կ'աւելցնէր խորհուրդը մեր եկեղեցիին: Դժուար է զսպել արցունքը, երբ միայն անդիւրեղն խօսող հայեր այնքան զբաւիչ, խօսուն, փոխանցիկ կը դարձնեն մեր Եկեղեցւոյ սրբազան երգերը: Ու անոնք կ'արձագանգեն ամէն հայու հոգիին մէջ անցեալէն վերադարձող քաղցրութիւններով: Ու պիտի տեսնէք այդ եկեղեցին միշտ լեցուն հաւատացեալներով՝ որոնք անշուշտ, կիրթ կը հետին իրենց գիրքերուն վրայէն բոլոր երգեցողութեանց. ո՛չ մէկը որ չզգար վայրկեանին սրբութիւնը ու խանդարեղ զայն իր ելեմուտքով և խօսակցութեամբ: Օրինակելի կարգապահութիւն մը որուն շատ քիչ կը հանդիպինք մեր վայրերու մէջ:

Բանի մը հին դամբաններ եկեղեցիին մէջ որուն երկու քովի թևերը աւելի վերջ տանուած են եկեղեցիէն ներս: Վերէն կը կախուին բազմաթիւ հովհարներ և չէնքը ունի շատ մը գուռներ տաքերուն դէմ պայքարելու համար: Շատ անգամ անկա հազաւ տօնական օրերու ուրախ հանգերձանքը, երբ բազմութիւնը հաւատացեալներուն լեցուց զայն իր բոլոր գեղեցկութիւններով: Այդ օրերը կենդանի ապրումներ կը մնան հոգիին մէջ որոնք երբեմն կուգան իրենց թարմութեամբ և ուժգնութեամբ իմ հաւատքիս չէնքը նորոգելու:

Ուրիշ եկեղեցի մըն ալ կայ Կալկա-

թայի հարաւային թաղերուն մէջ որուն փարք Սթրիթի եկեղեցի անունը կուտան ընդհանրապէս և որ աւելի ուշ շինութիւն մըն է։ Եկեղեցւոյ հիմնարկէքը կատարուած է 1905ին, Նոր Զուգայի Ամենափրկչի վանուց մեծանուն Առաջնորդ Այվատեան Սըրբազանի միջոցաւ։ Կոկիկ եկեղեցի մը, բայց որ անգլիական եկեղեցիներու ճարտարապետութեան ոճին զրոյմը կը կրէ։ Մանաւանդ դուռներուն և պատուհաններուն զօրիկ ձևը, կարմիր կղմնաքերներու աղուոր շարքերուն մէջէն։ Եկեղեցին ունի իրեն կից գերեզմանատուն մը ընդարձակ որ դարձեալ լեցուն, բայց այս անգամ եկեղեցւոյ շրջափակէն դուրս։ Ծառաթօք օրերու Պատարագները միշտ կը մատուցուին հոն և Մեծ Պահքի Հսկումները ևս աւելի մօտ

ըլլալուն համար մեր ժողովուրդի բնական թաղերուն։ Եկեղեցւոյ աջ կողմը կը կանգնի բոլորովին նորաշէն «Սըր ֓թը Զէթըրի» շէնքը հայ աղքատ ծերերուն համար յատկացուած, որուն բացումը ըրի ես գեղեցիկ ոգեկոչումներու մէջէն։

Ուրիշ երկու գերեզմանատուներ ալ ունի Կալկաթահայը։ Մին քաղաքին հիւսիսային մասին մէջ որ լեցուն է և հիմա անգործածական և միւսը Տինկրայինը դէպի արևելք որ ընդարձակ է և այժմու գործածականը և ունի փոքրիկ մատուռ մը թաղամանական արարողութեանց համար միայն յատկացուած։ Բոլորն ալ ունին հոգատար հայ ընտանիքներ որոնք անցեալի այդ աւանդները կը պահեն կարելի մաքրութեան և պայծառութեան մէջ։

(Շարունակելի՝ 2)

ԲԱՅԳԷՆ ՎՐԴ.

ՈՒՐԱՐԱԿԻՐ ԱՐԱՄ ՍԷՐԱՅՍԱՐԵԱՆ

(1874 — 1955)

Զօրեքշարթի, 17 Օգոստոսի առաւօտուն, իր յաւիտենական հանգիստը մտաւ Ս. Աթոռոյ տարէջ աշխատաւոր Միաբաններէն Ուրարակիւր Արամ Սէրայտարեանը, որ ատենէ մը ի վեր հիւանդագին վիճակի մէջ կը գտնուէր։

Հանգուցեալը ծնած է Մարաշ, 1874ին։ Ս. Ուստիս ծառայութեան մէջ մտած է 1936ին որպէս աշխատաւոր Միաբան։ 1946ին, Երանաշնորհ Տ. Կիւրեղ Պատրիարքէն ստացած էր Ուրարակութեան աստիճան։

Տիրացու Արամ Ս. Աթոռոյ մէջ 19 տարիներու իր ծառայութեան շրջանը անցուցած էր ի Ս. Յարութիւն, տարիներ շարունակ կատարելով է Լուսարարի պաշտօն։

Թաղման արարողութիւնը կատարուեցաւ Նոյն օրը կէսօրէ վերջ, Մայր Տաճարին կից՝ Ս. Էջմիածին մատրան մէջ, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեանի և ի ներկայութեան բովանդակ Միաբանութեան։ Մարմինը ամփոփուեցաւ Զամ թաղի գերեզմանատան մէջ։

Հանգուցեալը իր ետին կը ձգէ ծառայաւոր ու հեղահամբոյր Միաբանի մը բարի յիշատակը։

Հանգիստ իր հոգիին։

